

ΚΕΙΜΕΝΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η Ελληνική Εκπαιδευτική Πολιτική και η Πρόκληση της Μετανάστευσης: Μια διαπολιτισμική άποψη της αφομοίωσης

Επικ. Καθηγ. Άννα Τριανταφυλλίδου και Δρ. Ρουμπίνη Γρώπα
Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ)¹
anna@eliamep.gr, ruby@eliamep.gr

ερευνητικό πρόγραμμα EMILIE

Χρηματοδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκτο Πρόγραμμα Πλαίσιο
Δεκέμβριος 2007

Οι τελευταίες δύο δεκαετίες εισροής μεταναστών έχουν αλλάξει σημαντικά, και αμετάκλητα τα κοινωνικά, πολιτιστικά, εθνικά, φυλετικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού της Ελλάδας. Ο τομέας της εκπαίδευσης είναι πιθανότατα ένας από τους πιο ευαίσθητους και πολιτικά φορτισμένους τομείς της δημόσιας πολιτικής που ανταποκρίνεται στις προκλήσεις μιας κοινωνίας πολιτισμικά και εθνικά ποικιλόμορφης, όπως η Ελληνική κοινωνία σήμερα.

Η μελέτη αυτή επικεντρώνεται στις εξής ερωτήσεις:

- Πώς έχει σχεδιαστεί η διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα σε σχέση με την αυξανόμενη εισροή μεταναστών;
- Πώς συνδέεται η διαπολιτισμική διάσταση της εκπαίδευσης με την Ελληνική ταυτότητα;
- Ποιοι είναι οι κύριοι στόχοι της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής όσον αφορά γενικά στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας και ειδικά στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς;
- Έχουν αλλάξει οι στόχοι αυτοί, και αν ναι προς ποια κατεύθυνση;
- Υπάρχουν διαφορετικές αντιλήψεις ανάμεσα στους διάφορους φορείς και κοινωνικούς εταίρους που συμμετέχουν στην εφαρμογή της εκπαιδευτικής πολιτικής όσον αφορά στη διαπολιτισμικότητα;
- Πώς συνδέεται η Ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαιδευτικής πολιτικής με την ανάπτυξη μιας διαπολιτισμικής ή πολυπολιτισμικής προσέγγισης στα πλαίσια της ελληνικής εκπαίδευσης;

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές τις τελευταίες δύο δεκαετίες με στόχο τον εκσυγχρονισμό του πλαισίου του και την εναρμόνιση του με τις εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον. Μπορούμε να ξεχωρίσουμε δύο τύπους αλλαγών στο σύστημα. Κατ' αρχήν, οι νόμοι 2525/97 και 2640/98 μεταρρύθμισαν τις δομές και μεθόδους του εκπαιδευτικού συστήματος επικεντρωνόμενοι ο μὲν πρώτος στο Γενικό Λύκειο και την καθιέρωση των ολοήμερων Νηπιαγωγείων και Δημοτικών Σχολείων, των σχολείων 'δεύτερης ευκαιρίας', την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών, τον εκσυγχρονισμό του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και την δημιουργία του Ανοικτού Πανεπιστημίου, ο δε δεύτερος επικεντρωνόμενος στη δευτεροβάθμια Τεχνική-Επαγγελματική εκπαίδευση με τη θεσμοθέτηση των ΤΕΕ.

Κατά δεύτερον, από το 1996 αναπτύχθηκε μία διάσταση διαπολιτισμικής εκπαίδευσης προς δύο κατευθύνσεις. Η πρώτη αφορά στην ανταπόκριση του συστήματος στις εκπαιδευτικές, πολιτιστικές και γλωσσικές ανάγκες της Ελληνικής Μουσουλμανικής μειονότητας που συγκεντρώνεται κυρίως στα βόρειο-ανατολικά της χώρας, και των πληθυσμών Ρομά/Αθίγγανων

¹ Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στην ιστοσελίδα του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρούνται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του ιδρύματος, του διοικητικού συμβουλίου του, της διεύθυνσης ή των κατά περίπτωση και καθ' οιονδήποτε τρόπο συνεργαζομένων φορέων.

ανά την Ελλάδα. Αυτές οι πρωτοβουλίες δεν συμπεριλαμβάνονται στο πεδίο της συγκεκριμένης έρευνας.

Η δεύτερη αφορά στην **ανταπόκριση στις εκπαιδευτικές, πολιτιστικές και γλωσσικές ανάγκες των νεοαφιχθέντων παλιννοστούντων και των παιδιών τους αλλά και των ξένων υπηκόων που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και μετά**. Αυτές οι ανάγκες αντιμετωπίστηκαν κυρίως με τη **δημιουργία τάξεων υποδοχής**. Οι τάξεις υποδοχής δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά στα Γυμνάσια και στα Λύκεια, τη δεκαετία του 1980. Όμως, ο νόμος 2416/96 θεμελίωσε την διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα καθιερώνοντας τα **διαπολιτισμικά σχολεία (ως ειδική κατηγορία σχολείων) και τις τάξεις υποδοχής στα γενικά σχολεία** για τους μαθητές που γνωρίζουν την Ελληνική γλώσσα ελάχιστα ή και καθόλου.

Πριν από το νόμο 2416/1996, κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980, η διαπολιτισμική εκπαίδευση εξελίχθηκε κυρίως με την πρόθεση να ενσωματωθούν τα παιδιά των παλιννοστούντων κυρίως από τη Γερμανία, καθώς επίσης από τις ΗΠΑ, τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Νότιο Αφρική. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 αυτού του είδους η παλιννόστηση απόνησε και αντικαταστάθηκε από την παλιννόστηση ομογενών και μεταναστών από τη Νοτιοανατολική Ευρώπη και τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Ο νόμος 1894/1990 αναθεώρησε τη νομοθεσία 1404/1983 σχετικά με τις τάξεις υποδοχής, ενσωμάτωσε τις τάξεις αυτές στο δημόσιο σχολικό σύστημα και επικεντρώθηκε σε μαθήματα ελληνικής γλώσσας, πολιτισμού και ιστορίας για μαθητές των οποίων τη μητρική γλώσσα δεν είναι τα ελληνικά. Η αφομοιωτική προσέγγιση αυτών των πρώτων φάσεων ανάπτυξης της διαπολιτισμικότητας στην εκπαίδευση εξακολουθεί να χαρακτηρίζει την ελληνική εκπαιδευτική πολιτική σήμερα, παρόλο που η συντριπτική πλειοψηφία του μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα δεν υπάγεται στην κατηγορία του παλιννοστούντος ομογενούς.

Η έρευνα μας στηρίχθηκε τόσο στην ανάλυση δευτερογενούς υλικού (νόμοι, εγκύκλιοι, στατιστικά στοιχεία και σχετική βιβλιογραφία) αλλά και σε πρωτογενές υλικό (14 ποιοτικές συνεντεύξεις με εκπροσώπους κρατικών και μη κρατικών φορέων σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, καθώς και δύο ομαδικές συναντήσεις με καθηγητές και μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε διαπολιτισμικά σχολεία της περιοχής των Αθηνών). **Τα βασικά ευρήματα της έρευνας μας είναι τα εξής.**

- **Η διαπολιτισμική εκπαίδευση απαιτεί την αναγνώριση των διαφορών που υπάρχουν στο μεταναστευτικό σχολικό πληθυσμό.** Οι διαπολιτισμικές πρωτοβουλίες στην Ελλάδα τείνουν να αγνοούν τα διαφορετικά γλωσσικά υπόβαθρα του πληθυσμού των αλλοδαπών μαθητών και κατά συνέπεια τις διαφορετικές γλωσσικές ανάγκες στον τρόπο εκμάθησης των ελληνικών.
- **Η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας και του πολιτισμού της χώρας καταγωγής των αλλοδαπών μαθητών** δεν θεωρείται προτεραιότητα εφ' όσον η γνώση των ελληνικών κρίνεται ως το σημαντικότερο μέσο για την ενσωμάτωσή τους. Πράγματι, η εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής των μεταναστών είναι θεμελιώδης για την αποφυγή του κοινωνικού και οικονομικού αποκλεισμού τους. Παρ' όλα αυτά, σε συμφωνία με μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας σχετικά με την διαπολιτισμική εκπαίδευση, καθηγητές, στις ερευνητικές συνεντεύξεις μας, υποστηρίζουν την εκμάθηση της μητρικής γλώσσας και την ανάπτυξη του αντίστοιχου μαθησιακού υλικού ως πολύτιμης διδακτικής μεθόδου.
- **Η ατομική πρωτοβουλία παραμένει ο πιο σημαντικός παράγοντας και η κινητήριος δύναμη της εκπαίδευσης στην Ελλάδα.** Η ατομική πρωτοβουλία, η διάθεση να προχωρήσουν ένα βήμα πιο πέρα, έξω από το πεδίο των επαγγελματικών τους καθηκόντων, η επένδυση προσωπικού χρόνου και μέσων εκ μέρους των καθηγητών και των διευθυντών σχολείων υπογραμμίζεται από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (από τους καθηγητές, τους συλλόγους μεταναστών και τους μαθητές) ως ο κυριότερος παράγοντας που κάνει τη διαφορά στον τρόπο και την έκταση με την οποία μία διαπολιτισμική διάσταση ενσωματώνεται στην εκπαίδευση.
- Όσον αφορά στους καθηγητές και γενικά τους ανθρώπους που εμπλέκονται στη διαπολιτισμική εκπαίδευση, είναι απαραίτητο να υπογραμμίσουμε ότι **στο δείγμα με το οποίο ήρθαμε σε επαφή κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας, όλοι φάνηκαν να εργάζονται με ζήλο για να κάνουν τα σχολεία ένα χώρο στον οποίο τα παιδιά των μεταναστών δεν θα νιώθουν σαν μειονότητα, ούτε αποκλεισμένα.** Τίθεται έμφαση σε αντιρατσιστικά μηνύματα, στην ισότητα και στο να μαθαίνουν ο ένας για τη χώρα και τον πολιτισμό καταγωγής του άλλου. Ταυτόχρονα υπερηφανεύονται δείχνοντας την

εντυπωσιακή πρόοδο των αλλοδαπών μαθητών στο επίπεδο και την ταχύτητα με την οποία έμαθαν ελληνικά και εξοικειώθηκαν με την ελληνική λογοτεχνία, την ποίηση, τον πολιτισμό και τη μυθολογία.

- **Το κενό που ενδεχομένως υπάρχει μεταξύ του πώς η διαπολιτισμικότητα ορίζεται στην πολιτική και πώς εφαρμόζεται στην πράξη έχει επίσης να κάνει με το γεγονός ότι η πληροφόρηση από τα σχολεία δεν φτάνει στο Υπουργείο. Τα προβλήματα που οφείλονται στη γραφειοκρατία και η έλλειψη πόρων κάνουν την κατάσταση ακόμα πιο δύσκολη.** Σε πολλές περιπτώσεις, στελέχη του Υπουργείου δεν φαίνεται να γνωρίζουν τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν καθηγητές και σχολεία σχετικά με την ενσωμάτωση των αλλοδαπών μαθητών. Για παράδειγμα, δεν φάνηκε να γνωρίζουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν συχνά οι εκπαιδευτικοί όταν έχουν έναν ή δύο αλλοδαπούς μαθητές που δεν μιλούν ελληνικά και προσπαθούν να τους ενσωματώσουν στο πρόγραμμα και στην τάξη. Οι δυσκολίες γίνονται ακόμα πιο σημαντικές σε αγροτικές περιοχές όπου δεν υπάρχει εύκολα προσβάσιμο σύστημα υποστήριξης, ούτε προβλέπεται η λειτουργία τάξεων υποδοχής, εισαγωγικών μαθημάτων ή μαθημάτων Ελληνικής γλώσσας και δεν υπάρχει δίγλωσσο εκπαιδευτικό υλικό και βιβλία για να βοηθήσουν την εκπαιδευτική διαδικασία. Συγχρόνως, οι καθηγητές και το προσωπικό των διαπολιτισμικών σχολείων με τους οποίους ήρθαμε σε επαφή εξέφρασαν τη βαθιά τους απογοήτευση για τις μεγάλες γραφειοκρατικές καθυστερήσεις την έλλειψη διαθέσιμων πόρων (όπως υλικό και βιβλία, δίγλωσσους καθηγητές, επιπλέον προσωπικό για τα τμήματα υποδοχής και υποστήριξης κτλ.), και συχνά την έλλειψη ενδιαφέροντος για την υποστήριξη των προσπαθειών τους.
- Ένα επιπλέον εύρημα από τις συνεντεύξεις μας πού αξίζει να υπογραμμίσουμε είναι ότι η **Ευρωπαϊκή διάσταση θεωρείται άσχετη με την διαπολιτισμικότητα στην εκπαίδευση.** Η Ευρωπαϊκή διάσταση θεωρείται ότι έχει ήδη ενσωματωθεί στην εκπαίδευση, απρόσκοπτα και χωρίς εντάσεις. Η έρευνα μας όμως έδειξε ότι οι εμπλεκόμενοι φορείς έχουν περιορισμένη γνώση σχετικά με τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που θα μπορούσαν να επηρεάσουν την ελληνική εκπαιδευτική πολιτική με εξαίρεση τη Γενική Διεύθυνση Ευρωπαϊκών Θεμάτων του Υπουργείου. Συνεπώς δεν υπήρχε η αντίληψη ότι η 'Ευρώπη', η εσωτερική της ποικιλομορφία και το σύστημα αξιών που αντιπροσωπεύει θέτουν προκλήσεις στις οποίες η Ελλάδα οφείλει να ανταποκριθεί επανεξετάζοντας το εκπαιδευτικό της σύστημα.

Συνοψίζοντας, η μετανάστευση και η ανάγκη προσαρμογής και ανταπόκρισης στις προκλήσεις που αναδύονται από την ποικιλομορφία της σύγχρονης Ελληνικής κοινωνίας αναγνωρίζονται από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Παρ' όλα αυτά, μέχρι πρόσφατα τα μέτρα αφορούσαν μόνο τον αλλοδαπό μαθητικό πληθυσμό – θεωρώντας ότι η διαπολιτισμικότητα της κοινωνίας και του σχολείου δεν αφορά τους γηγενείς μαθητές – είναι «πρόβλημα» μόνον των αλλοδαπών και των ομογενών. Εξάλλου η προσέγγιση που υιοθετείται ως διαπολιτισμική τείνει μάλλον στην αφομοίωση παρά στην ενσωμάτωση των παιδιών.

Τα τελευταία χρόνια υπήρξε συνεχής πίεση εκ μέρους της ακαδημαϊκής κοινότητας και των εκπαιδευτικών που εμπλέκονται στη διαπολιτισμική εκπαίδευση, για **να ξεκινήσει ένας ευρύτερος διάλογος με θέμα την διαπολιτισμική εκπαίδευση και να επαναπροσδιοριστούν οι στόχοι, οι μέθοδοι και οι προσεγγίσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής.** Από αυτή την άποψη, η διαπολιτισμική διάσταση οφείλει να διεισδύσει σε όλες τις πτυχές, τα επίπεδα και τα μαθήματα του εκπαιδευτικού συστήματος, εφ' όσον είναι εξίσου σχετική με τους αλλοδαπούς αλλά και τους ημεδαπούς μαθητικούς πληθυσμούς.

Σε αυτό το πλαίσιο, **θέτουμε τις παρακάτω προτάσεις:**

- Καθηγητές και εκπαιδευτικό προσωπικό υπογράμμισαν ότι **οι υπάρχουσες πρακτικές και μέτρα για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι ανεπαρκείς.** Ο συγκαλυμμένος προσανατολισμός τους προς την αφομοίωση αμφισβητείται από τους εκπαιδευτικούς που ενδιαφέρονται για τη μακροπρόθεσμη ανάγκη ενσωμάτωσης αλλοδαπών και Ελλήνων μαθητών σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία και ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Παρόλο που δεν υπάρχουν αναφορές προφανών περιπτώσεων διακρίσεων, ρατσισμού και ξενοφοβίας στα σχολεία, η ανάγκη να επικεντρωθεί κανείς σε πρωτοβουλίες που θα διευκολύνουν την επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών εθνικών, γλωσσικών και θρησκευτικών ομάδων και να αποκτήσει πρόσβαση στο κοινωνικό κεφάλαιο αλλοδαπών μαθητών τονίστηκαν ως θέματα που απαιτούν την προσοχή των υπεύθυνων στο Υπουργείο. **Σε**

αυτό το πλαίσιο, η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας και τα μαθήματα με θέμα την ιστορία και τον πολιτισμό της χώρας καταγωγής είναι πολύτιμα στη διαπολιτισμική εκπαίδευση.

- **Απαιτείται συνεχής και συνεπής ενημέρωση, μετεκπαίδευση και υποστήριξη προς τους εκπαιδευτικούς στον τομέα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.** Όπως τόνισε ένα από τα περιφερειακά στελέχη (προϊστάμενος γραφείου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) του Υπουργείου σε συνέντευξη που πήραμε, υπάρχει ανάγκη για επιπλέον αξιολόγηση των καθηγητών που προσφέρονται να υπηρετήσουν σε σχολεία με υψηλό ποσοστό μαθητών που η μητρική τους γλώσσα δεν είναι τα ελληνικά με στόχο **να διορίζονται άτομα με ειδικότητα στο συγκεκριμένο θέμα ή/ και με διάθεση να ξεπεράσουν την πρόκληση των πολιτισμικών διαφορών** (όπως γίνεται προς το παρόν μόνον για τα 26 σχολεία που έχουν χαρακτηριστεί ως διαπολιτισμικά, επί συνόλου 15.000 και πλέον σχολείων που λειτουργούν στην επικράτεια).
- Άλλο ένα μέτρο, που προτάθηκε από το ίδιο στέλεχος του Υπουργείου, το οποίο μας βρίσκει σύμφωνους, είναι **τα σχολεία με μεγάλα ποσοστά μαθητών που η μητρική τους γλώσσα δεν είναι τα ελληνικά να μπορούν να έχουν μικρότερα τμήματα** (περίπου το μισό μέγεθος μιας συνηθισμένης τάξης, π.χ. 15 αντί για 30 μαθητές ανά τμήμα). Το μικρότερο μέγεθος το τμήματος θα διευκόλυνε την διδασκαλία και την συνοχή του τμήματος ενώ συγχρόνως θα έκανε αυτά τα σχολεία ελκυστικά σε ελληνόφωνους μαθητές και τους γονείς τους αποτρέποντας, κατά συνέπεια, τη γκετοποίηση κάποιων συνοικιακών σχολείων, ειδικά στο κέντρο της Αθήνας.
- Είναι απαραίτητο να υπογραμμιστεί ότι η **διαπολιτισμική εκπαίδευση** είναι μία διάσταση που αφορά συνολικά την εκπαίδευση και δεν πρέπει να περιοριστεί στα «ειδικά» σχολεία. Είναι μάλλον μία διάσταση που **πρέπει να αντικατοπτρίζεται στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα από το νηπιαγωγείο ως τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση συμπεριλαμβάνοντας όλα τα σχολεία, τα προγράμματα σπουδών, το σχολικό προγραμματισμό, τα μαθήματα και την ύλη.** Επιπλέον ο πληθυσμός στον οποίο απευθύνεται δεν είναι μόνο οι αλλοδαποί μαθητές αλλά όλοι οι μαθητές.
- Τέλος, αντίθετα με την ως τώρα κοινή πρακτική, η **εκπαιδευτική πολιτική οφείλει να παρέχει στη διαπολιτισμική εκπαίδευση τα απαραίτητα εργαλεία και πόρους** αντί να την εγκαταλείπει στην πρωτοβουλία και το φιλότιμο δασκάλων και διευθυντών σχολείων.